חמדת ימים
HEMDAT YAMIM

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

תזריע-מצורע תש"ע
פרשת שבוע

יש **אות** ועדות במילה

הרב יוסף כרמל, ראש כולל "ארץ חמדה"

בתחילת פרשתנו מצוה התורה:

"וַיְדַבֵּר יְקֹוָק אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִשָּׁה כִּי תַזְרִיעַ וְיָלְדָה זָכָר ... וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִמּוֹל בְּשַׂר עָרְלָתוֹ" (ויקרא י"ב א-ג).

דרשו חז"ל: "וביום השמיני ימול בשר ערלתו - ואפילו בשבת" (שבת דף קלב ע"א). כלומר בן זכר שנולד בשבת בלידה רגילה (לא בניתוח קיסרי), זמן מילתו הוא בשבת הבאה ופסוקנו הוא המקור לכך.

נסה השבוע להסביר, מבחינה מחשבתית, מדוע? ומהן הנפקא מינות ההלכתיות מכך.

מצוות המילה מכונה **אות** כמו שכתוב בציווי לאברהם אבינו:

"וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אַבְרָהָם וְאַתָּה אֶת בְּרִיתִי תִּשְׁמֹר אַתָּה וְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתָם: זֹאת בְּרִיתִי אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּ בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ ... וּנְמַלְתֶּם אֵת בְּשַׂר עָרְלַתְכֶם וְהָיָה **לְאוֹת** בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם: וּבֶן שְׁמֹנַת יָמִים יִמּוֹל לָכֶם כָּל זָכָר..." (בראשית י"ז ט-יב).

השבת גם היא מכונה **אות**. וז"ל הכתוב:

"וְאַתָּה דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אַךְ אֶת שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ כִּי **אוֹת** הִוא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם לָדַעַת כִּי אֲנִי יְקֹוָק מְקַדִּשְׁכֶם" (שמות ל"א יג).

גם התפילין מכונים **אות**, שנאמר:

"וְהָיָה לְךָ **לְאוֹת** עַל יָדְךָ וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת יְקֹוָק בְּפִיךָ כִּי בְּיָד חֲזָקָה הוֹצִאֲךָ יְקֹוָק מִמִּצְרָיִם" (שמות י"ג ט).

(במאמר מוסגר נזכיר כי כל המצוות המכונות אות ניתנו לפני מתן תורה, הסברנו את התופעה במאמרנו: "אות ומופת בגאולת ישראל" בתוך "חמדת הארץ" חלק ב' עמוד 181").

מצוות הנחת תפילין איננה חלה בשבת וביום טוב. כמבואר בסוגיא: "דתניא, ר' עקיבא אומר: יכול יניח אדם תפילין בשבתות ובימים טובים? ת"ל: "והיה לאות על ידך ולטוטפת בין עיניך", מי שצריכין אות, יצאו שבתות וימים טובים שהן גופן אות" (מנחות דף לו ע"ב) וברש"י (שם): "שהן עצמן אות - בין הקב"ה לישראל דכתיב "כי אות היא ...".

מסביר רבנו בחיי בשם הקדמונים:

"ושלש מצות בתורה הן שנקראו אות, ואלו הן: מילה, שבת, תפילין, ושלשתן עדות ואות על היחוד והאמונה, ואין ראוי לכל אחד מישראל לעמוד זולת השתים מהן, כי קיום כל דבר ע"פ שנים עדים, ועל זה יצטרך שילכו ב' עדים עמו" (רבינו בחיי בראשית י"ז).

לכן, בשבת וביום טוב אין מניחים תפילין, שהרי כל המוסיף גורע וכאילו מכריז כי אין די בשני העדים שכבר קיימים בימים אלה.

אם כך, זו הסיבה לכך שכשזמן המילה בשבת, מלים את התינוק ומצרפים לשבת את אות המילה וכדי ששני עדים ילוו את התינוק בכניסתו למצוות.

בעל ה"ציץ אליעזר" (חלק יד סימן ד) מסביר שזכינו כך גם להבין מדוע נהוג שאבי הבן מקיים את המצווה ביום חול, כשהוא עטור בתפילין. כך הוא משלים את חסרונו של ה"עד השני". זכינו גם להבין את דברי השי"ך (שו"ע יורה דעה סימן רסה ס"ק כד) כי אם המילה מתבצעת בסיום התפילה "נהגו שלא לחלוץ התפילין עד אחר המילה משום שהתפילין הם אות והמילה ג"כ אות".

כך מצטרף כל הציבור אל אבי הבן, לחיבור שני העדים הנאמנים: התפילין והמילה.

הבה נתפלל כי כשם שרוב רובו של עם ישראל מקפיד לקיים את מצוות המילה,
כך נזכה שבקרוב כל יהודי ילווה בשני העדים, המילה והתפילין, בכל יום.

לע"נ הרב **אשר וסרטיל** ז"ל נלב"ע ט' כסלו תשס"ט	לע"נ רבי **יעקב** בן אברהם ועיישה סבג

ארץ חמדה ע"ר
רח' חייא 3 ת.ד. 36236 ירושלים 91360
טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

ERETZ HEMDAH
3 Chiya St. P.O.B 36236 Jerusalem 91360
Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

Email: info@eretzhemdah.org **web-site: www.eretzhemdah.org**

ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט www.yeshiva.org.il

חמדת הדף היומי עיונים בשולחן ערוך - חושן משפט, לאור הדף היומי

כז' ניסן – ג' אייר, סנהדרין נח-סד

שותפות עם עובד עבודה זרה (סג עמוד ב)

הרב עופר לבנת

לע"נ סבתנו מלכה טויבע בת הרב יעקב לייב

השבוע בדפי הדף היומי, הגמרא דנה בהלכות עבודה זרה. בין ההלכות המוזכרות בגמרא (סג עמוד ב) הוא האיסור לעשות שותפות עם עובד עבודה זרה. הסיבה לכך היא שפעמים רבות שותף חושד בשותפו והוא נאלץ להישבע לו, ולכן יש חשש שהעובד עבודה זרה ישבע בעבודה זרה כתוצאה מהשותפות, ונמצא שהיהודי גרם לשבועה בעבודה זרה.
התוספות (ד"ה אסור) דנו בשאלה אם כאשר בפועל יהודי נקלע למצב בו העובד עבודה זרה חייב לו שבועה, האם מותר להשביעו. לדעת הרשב"ם הדבר אסור, כיוון שאם אפילו להשתתף איתו אסור מחשש שיבוא להשביעו, קל וחומר שלהשביעו ממש אסור. אולם, לדעת רבינו תם מותר להשביעו, כיוון שרק לכתחילה יש להימנע מלגרום למצב של שבועה בשם עבודה זרה, אך אם בפועל נקלע יהודי למצב בו העובד עבודה זרה חייב להישבע, היהודי אינו חייב להפסיד את ממונו. לכן, מותר לחייב את עובד העבודה זרה להישבע מתוך תקווה שהוא יודה באמת ולא ישבע.
לגבי עצם ההשתתפות עם גוי, הרא"ש (ז, ג) כתב כי בזמן הזה ניתן להקל בכך, כיוון שהגויים אינם מזכירים שם עבודה זרה בשבועתם, ודעתם לעושה שמים וארץ, ואפילו אם הם משתפים דבר אחר עם שם שמים, אין איסור בגרימת דבר זה. צד נוסף להקל מובא בר"ן (עבודה זרה ז עמוד א בדפי הרי"ף) בשם הרמב"ן שאיסור זה להשתתף אינו מעיקר הדין אלא ממידת חסידות כיוון שיתכן שלגויים אין איסור להישבע בשם עבודה זרה, וגם היהודי אינו מכוון להשביעו בשם עבודה זרה אלא הגוי נשבע כך מאליו.

סיכום ופסיקה:
השולחן ערוך (חושן משפט קעו, נא) פוסק כי אסור להשתתף עם עובד עבודה זרה, ואם נשתתף והעובד עבודה זרה התחייב לו שבועה, מותר להשביעו. הרמ"א (אורח חיים קנו, א) פוסק כי ניתן להקל להשתתף עם הגויים בזמן הזה כיוון שכוונתם לעושה שמים וארץ.

ארץ אגדה

הרב מרדכי הוכמן

מינקת רבקה - ומה שהיא מייצגת

מיתת דבורה מינקת רבקה

כאשר יעקב חזר לארץ ישראל הוא הגיע לעיר שכם והקים שם מזבח. דינה נחטפה , בני יעקב הרגו את אנשי שכם וחילצו אותה מבלי להתייעץ עם אביהם. לאחר מכן, הקב"ה ציווה את יעקב לעלות לבית אל ולבנות שם מזבח:
"וַיִּבָן שָׁם מִזְבֵּחַ... וַתָּמָת **דְּבֹרָה מֵינֶקֶת רִבְקָה** וַתִּקָּבֵר מִתַּחַת לְבֵית אֵל..."
הימצאותה של **דְּבֹרָה מֵינֶקֶת רִבְקָה** אצל יעקב מעוררת תמיהה. 'מדרש אגדה' (מארם-צובה) מתייחס לכך:
"ומה בקשה דבורה אצל יעקב?! אלא בשעה שאמרה לו רבקה (בראשית, כז) 'וְשָׁלַחְתִּי וּלְקַחְתִּיךָ מִשָּׁם' לא היה רוצה יעקב לזוז מאת לָבָן, מה עשתה רבקה שיגרה **דבורה** אצל יעקב להביאו".
המדרש מעורר תמיהה. רבקה חששה מכעסו של עשיו; ושלחה את יעקב לבית לָבָן להישאר שם - עד שהיא תשלח לקרוא לו. אך בתורה נאמר שהקב"ה התגלה ליעקב והורה לו לחזור לארץ ישראל - ויעקב ביצע את הציווי הזה באופן מיידי. לא מוזכר שיעקב המתין לשליח מאמו. בנוסף לכך, **דְּבֹרָה מֵינֶקֶת רִבְקָה** היתה אמורה להיות באותה העת זקנה בת מאה ושלושים וחמש שנה לכל הפחות (כמבואר בהערת השולים[1]). מדוע רבקה שלחה לדרך הרחוקה הזו אישה כה זקנה שספק אם תעמוד בתלאות הדרך?!

המעמדות במשפחת רבקה

'מינקת רבקה' מוזכרת בתורה בפרשיית מציאת הזיווג ליצחק (בראשית כד):
"... וַיָּרָץ הָעֶבֶד לִקְרָאתָהּ וַיֹּאמֶר הַגְמִיאִינִי נָא... וַיֹּאמֶר בַּת מִי אַתְּ הַגִּידִי נָא לִי הֵיֵשׁ **בֵּית אָבִיךְ** מָקוֹם לָנוּ לָלִין: וַתֹּאמֶר אֵלָיו בַּת בְּתוּאֵל אָנֹכִי **בֶּן מִלְכָּה אֲשֶׁר יָלְדָה לְנָחוֹר**:... וַתָּרָץ הַנַּעֲרָ וַתַּגֵּד **לְבֵית אִמָּהּ** כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה... וַיָּבֹא הָאִישׁ הַבַּיְתָה... וַיֹּאמַר עֶבֶד אַבְרָהָם אָנֹכִי... וָאֶשְׁאַל אֹתָהּ וָאֹמַר בַּת מִי אַתְּ וַתֹּאמֶר בַּת בְּתוּאֵל **בֶּן נָחוֹר אֲשֶׁר יָלְדָה לוֹ מִלְכָּה**... וַיַּעַן **לָבָן וּבְתוּאֵל** וַיֹּאמְרוּ מֵה' יָצָא הַדָּבָר... וַיֵּצֵא הָעֶבֶד כְּלֵי כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּבְגָדִים וַיִּתֵּן לְרִבְקָה **וּמִגְדָּנֹת נָתַן לְאָחִיהָ וּלְאִמָּהּ**... וַיֹּאמֶר **אָחִיהָ וְאִמָּהּ** תֵּשֶׁב הַנַּעֲרָ אִתָּנוּ יָמִים אוֹ עָשׂוֹר... וַיִּקְרְאוּ לְרִבְקָה וַיֹּאמְרוּ אֵלֶיהָ הֲתֵלְכִי עִם הָאִישׁ הַזֶּה וַתֹּאמֶר אֵלֵךְ: וַיְשַׁלְּחוּ אֶת רִבְקָה **אֲחֹתָם** וְאֶת **מֵנִקְתָּהּ** וְאֶת עֶבֶד אַבְרָהָם וְאֶת אֲנָשָׁיו: וַיְבָרְכוּ אֶת רִבְקָה וַיֹּאמְרוּ לָהּ **אֲחֹתֵנוּ** אַתְּ הָיִי לְאַלְפֵי רְבָבָה וְיִירַשׁ זַרְעֵךְ אֵת שַׁעַר שֹׂנְאָיו:"
הפרשיה מראה - שלב אחר שלב - כי מעמדו של האב היה מעורער במשפחה זו. היא מרמזת מדוע משפחת רבקה ראתה צורך לשלוח עימה לבית אברהם - את ה"מינקת" שלה.

א. העבד שואל בת מי היא - וניכר שהוא מחשיב את תפקיד "האב" מפני שהוא ממשיך ושואל "הֲיֵשׁ **בֵּית אָבִיךָ** מָקוֹם". רבקה מזהה שהעבד מחשיב את תפקיד "האב", ולכן היא עונה לו "בַּת בְּתוּאֵל אָנֹכִי" ואינה מזכירה את שם אמה. אולם בהמשך דבריה כשהיא מספרת על הורי אביה היא כבר מקדימה את "האם" על פני "האב" - "בֶּן **מִלְכָּה** אֲשֶׁר יָלְדָה לְנָחוֹר". לאחר מכן כשהיא רצה לביתה היא רצה למקום שמוגדר כ"**בית אִמָּהּ**". העבד הגדיר את המקום הזה כ"בֵּית **אָבִיךָ**" אך היא מגדירה אותו כ"בֵּית **אִמָּהּ**".
ב. האופן שרבקה סיפרה על שושלת משפחתה - העיד אצל העבד על חינוך של פגיעה במעמד "האב". כאשר הוא מגיע לביתה הוא מנסה לחנך את בני הבית. העבד משחזר את השיחה שהיתה בינו לבין רבקה; והוא מתקן את דבריה, ואומר שרבקה אמרה שהיא "בַּת בְּתוּאֵל **בֶּן נָחוֹר** אֲשֶׁר יָלְדָה לוֹ מִלְכָּה". העבד נותן לנָחוֹר, שהוא אביו של בתואל, את החשיבות הראויה לו; והוא מקדים אותו על פני מִלְכָּה שהיא האם. בְּתוּאֵל, שהוא ה"אב" שבבית רבקה, חש שמישהו נחלץ לשיקום מעמדו. בְּתוּאֵל מנסה להמשיך את המהלך הזה, ולפתוח את פיו לראשונה; אך לָבָן מזדרז למנוע זאת, והוא מקדים ועונה לפני ה"אב" - "וַיַּעַן **לָבָן** וּבְתוּאֵל".
ג. העבד חש במה שקורה שם בבית. הוא מבין של"אב" אין סיכוי לחשיבות בבית הזה, והוא אינו רוצה להתעמת איתם. לפיכך, גם הוא מתעלם ממנו. הוא נותן מתנות לרבקה לאחיה ולאימה; אך הוא לא רוצה לעורר בשנית את חמתם של לָבָן ושל האם, ולכן הוא לא נותן מתנות ל"אב".
ד. מי שממשיך לנהל שם את העניינים הם ה"אח" וה"אם", כאשר ה"אם" תופסת תפקיד משני אחרי ה"אח" - "וַיֹּאמֶר **אָחִיהָ וְאִמָּהּ**".
ה. תפקיד ה"אם" לא בוטל לגמרי, אך גם הוא מטושטש מאוד במשפחה הזו. ה"אם" נחשבת מעין "האחות הגדולה" של רבקה. כאשר הם שולחים אותה נאמר - "וַיְשַׁלְּחוּ אֶת רִבְקָה **אֲחֹתָם**"; ולאחר מכן הם מברכים אותה בתור "האחות של כולם" - "**אֲחֹתֵנוּ** אַתְּ הֲיִי לְאַלְפֵי רְבָבָה".

תפקיד המינקת

המפגש בין אליעזר לבין משפחת רבקה חידד עימות בין שתי השקפות חינוכיות. ההשקפה החינוכית של בית אברהם נתנה חשיבות ועדיפות למעמד האב. כאשר אברהם הודיע ליצחק שד' ציווה לעלות אותו לעולה, יצחק לא פיקפק בדברי אברהם וקיבל אותם באופן מלא. לעומת זאת, ההשקפה החינוכית של "משפחת רבקה" מחקה לחלוטין את מעמד "האב", וטשטשה מאוד גם את מעמד ה"אם". כל בני הבית הם לכאורה במעמד שווה וכולם נחשבו כ"אחים" זה לזה; כאשר "לָבָן" היה זה שקובע בפועל את התנהלות העניינים.

"**אָחִיהָ וְאִמָּהּ**" של רבקה הבחינו שאליעזר ניסה "לחנך אותם" ולשקם את מעמד "האב". הם חששו שכאשר רבקה תרחיק מהם לבית אברהם, יחנכו אותה שם מחדש; ורבקה עלולה להכיר במעמד ובסמכותיות של תפקיד "האב". לשם כך הם שלחו עימה את '**מֵנִקְתָּהּ**'. תרגום יונתן מבאר שלא מדובר ב"מינקת' ממש, אלא ב'מחנכת' שלה.

מי שמחנך אדם נחשב במידה מסוימת לאימא שלו; וכן מצאנו שנאמר על מרדכי (אסתר ב, ז) - "וַיְהִי **אֹמֵן** אֶת הֲדַסָּה", וכן מצאנו שנאמר על מפיבושת (שמואל ב ד, ד) - "וַתִּשָּׁאֵהוּ **אֹמַנְתּוֹ**". המילים "אומן" ו"אומנת" בנויות על המילה "אם". בעלי התפקידים הללו ממלאים תפקיד שדומה ל"אם", והאנשים "יונקים" מהם "חינוך". תרגום יונתן מגלה שהמילה "מינקת" כוונתה ל"מחנכת"; והיא דומה לשימוש שנהוג בימינו ביחס למילה "מאמנת".
דבורה היתה המחנכת(="מאמנת") של רבקה, והיא נשלחה יחד עימה - כדי לשמור ולחזק את החינוך שרבקה קיבלה; חינוך שמבטל את סמכות "האב", ונותן מעמד שווה לכל בני הבית. כולם "אחים" של כולם, וכל אחד יכול וצריך לשמור על דעתו האישית ולא לבטל אותה.

השתלבות רבקה בבית אברהם-ויצחק

ב"בית אברהם" ה"אב" הקרין סמכותיות. גם הופעתו של יצחק הקרינה סמכותיות. התורה מספרת שכאשר רבקה ראתה לראשונה את יצחק היא התבטלה בפני ה"סמכותיות" שההופעה שלו הקרינה - "וַתִּשָּׂא רִבְקָה אֶת עֵינֶיהָ וַתֵּרֶא אֶת יִצְחָק וַתִּפֹּל מֵעַל הַגָּמָל... וַתִּקַּח הַצָּעִיף וַתִּתְכָּס". אולם דבורה המאמנת של רבקה מילאה את השליחות שהיא נועדה לה. היא חיזקה אצל רבקה את החשיבה העצמאית ואת הפגיעה במעמד "האב"; והחינוך הזה נתן את אותותיו במשך הזמן.
כאשר הבנים התרוצצו בבטנה של רבקה והיא רצתה לברר את הסיבה לכך; רבקה הלכה לבית "שם ועבר" כדי לדרוש שם את ד'. לפי פשוטו של דבר, נראה שרבקה לא החשיבה כבר את מעמדו של יצחק (האב), ולכן היא לא פנתה אליו לברור הענין. כמו כן, כאשר רבקה שמעה שיצחק רוצה לברך את עשיו, היא לא ביטלה את חשיבתה העצמאית. היא פנתה ליעקב ושכנעה אותו להערים על יצחק (האב) ולהשיג את הברכות בעורמה. היוזמה הזו של רבקה היא פרי החינוך של "המאמנת דבורה".
יעקב חשש מתחילה לפעול לפי הדרכות החינוך הזה. אולם רבקה אמרה לו "עָלַי קִלְלָתְךָ בְּנִי". אונקלוס תירגם - "עלי אתאמר **בנבואה** דלא ייתון לוטיא עלך". רבקה אמרה ליעקב, שהיא קבלה נבואה שמאשרת לו לפעול לפי ההדרכות החינוכיות של "המאמנת דבורה"; וסיפור הנבואה הזו שכנע את יעקב להיעתר לבקשתה.

יעקב והשתלבותו ב"בית לָבָן"

יעקב ידע שהחינוך של "בית רבקה" בחרן דגל בשוויוניות וב"אחווה"; ולפיכך כאשר רבקה שלחה אותו לשם - הוא הציג את עצמו כמי שמסכים לשיטה הזו. יעקב פנה לרועים שליד הבאר בקריאה "**אַחַי** מֵאַיִן אַתֶּם". ולאחר מכן נאמר - "וַיַּגֵּד יַעֲקֹב לְרָחֵל כִּי **אֲחִי** אָבִיהָ הוּא וְכִי **בֶן רִבְקָה** הוּא". יעקב לא היה "אח" ביולוגי של לָבָן. יעקב מציג את עצמו בתור "אח" של לָבָן, כדי לומר שגם הוא מכיר בשיטה השוויונית, שלפיה כולם "אחים" של כולם. כמו כן, יעקב מציג את עצמו בתור "בן **רבקה**" והוא אינו מזכיר כלל את יצחק ה"אב".

אך שיטתו של לָבָן בדבר "האחווה" והשוויוניות - לא היתה אלא מן השפה ולחוץ. כולם היו "אחים" אך כשהוא היה רוצה הוא היה מפעיל את סמכותו ה"אבהית", וקובע את הכללים כרצונו. רחל לא היתה עצמאית ולא היתה יכולה להתחתן בלא רצונו. וכאשר הגיע זמן חתונתה הוא ביטל את השוויוניות כרצונו - "לֹא יֵעָשֶׂה כֵן בִּמְקוֹמֵנוּ לָתֵת הַצָּעִירָה לִפְנֵי הַבְּכִירָה".

הסיבות לחזרתו של יעקב לארץ

לפי פשוטו של מקרא, יעקב העשיר מאוד, ולָבָן ובניו חשו קנאה ומשטמה כלפיו. יעקב חש בסכנה הנשקפת לו, ואז הקב"ה הודיע ליעקב לחזור לארץ, ויעקב חזר מיד. דברי המדרש - "לא היה רוצה יעקב לזוז מאת לָבָן, מה עשתה רבקה שיגרה **דבורה** אצל יעקב

להביאו" - נראים תמוהים. לפיכך, צריך להבין את משמעות המדרש באופן אחר. התורה מנמקת את חזרתו של יעקב לארץ בשתי סיבות:

"וַיִּפְרֹץ הָאִישׁ מְאֹד מְאֹד... **וַיִּשְׁמַע אֶת דִּבְרֵי בְנֵי לָבָן** לֵאמֹר לָקַח יַעֲקֹב אֵת כָּל אֲשֶׁר לְאָבִינוּ... **וַיַּרְא יַעֲקֹב אֶת פְּנֵי לָבָן** וְהִנֵּה אֵינֶנּוּ עִמּוֹ כִּתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם: **וַיֹּאמֶר ד' אֶל יַעֲקֹב שׁוּב** אֶל אֶרֶץ אֲבוֹתֶיךָ וּלְמוֹלַדְתֶּךָ וְאֶהְיֶה עִמָּךְ:"

הסיבה הראשונה היא הקנאה והשנאה של משפחת לָבָן כלפיו, והסיבה השניה היא ציווי ד'. יעקב היה צריך לחשוש ממה שעומד להתרחש - וליזום מעצמו בריחה. מדוע היה צורך גם בציווי ה'?

המדרש מסביר מדוע היה צורך בסיבה השניה. כאשר יעקב נתקל בגילויי השנאה כלפיו הוא רצה לעזוב; אך מצד שני הוא רצה להתעכב כדי לכבד את אמו ולקיים את ציוויה - "וְשָׁלַחְתִּי וּלְקַחְתִּיךָ מִשָּׁם". זו כוונת המדרש באומרו - "בשעה שאמרה לו רבקה 'וְשָׁלַחְתִּי וּלְקַחְתִּיךָ מִשָּׁם' - לא היה רוצה יעקב לזוז מאת לָבָן".

ידוע, שהורים מרגישים במצוקות ילדיהם גם כאשר הם אינם נמצאים לידם; וודאי שהדבר נכון אצל רבקה אמנו שהיתה נביאה. רבקה חשה במצוקת יעקב והתפללה לקב"ה שיושיע את בנה ממצוקותיו. הקב"ה ראה את מצוקתו של יעקב, וציווה עליו לחזור באופן מיידי. הקב"ה גילה ליעקב שהוא צריך לפרש את דברי אמו במשמעות אחרת. כוונת רבקה היתה שהיא "תשלח" לו "כוח מיוחד" - כדי שיסייע בידו לשוב לארץ. הכוח המיוחד הזה היה הדרך החינוכית של "המאמנת **דבורה**".

חז"ל אומרים (תענית דף ה, ב) "יעקב אבינו לא מת"; והם מסבירים שכוונתם היא שבזמן שצאצאי יעקב ממשיכים את דרכו החינוכית של יעקב - יעקב נחשב "חי". אף כאן, החינוך של "המאמנת דבורה" היה "חי" בעת שיעקב תיכנן את הבריחה שלו מבית לָבָן; ולפיכך, באופן סמלי - היא "הופיעה" באותה השעה בבית לָבָן. אך לפי פשוטו של מקרא היא לא נשלחה לשם. קשה גם להבין מדוע לשלוח דווקא את הזקנה הזו לדרך כל כך ארוכה.

חזרתו של יעקב

השפעת "המאמנת דבורה" ניכרת על הדרך החינוכית שיעקב הפעיל כדי לחזור לארץ (בראשית לא):

"וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב וַיִּקְרָא לְרָחֵל וּלְלֵאָה... וַיֹּאמֶר לָהֶן... **וַאֲבִיכֶן** הִתֵּל בִּי וְהֶחֱלִף אֶת מַשְׂכֻּרְתִּי ... וַיֹּאמֶר אֵלַי מַלְאַךְ הָאֱלֹקִים... עַתָּה קוּם צֵא מִן הָאָרֶץ הַזֹּאת... וַתַּעַן רָחֵל וְלֵאָה וַתֹּאמַרְנָה לוֹ **הַעוֹד לָנוּ חֵלֶק וְנַחֲלָה בְּבֵית אָבִינוּ: הֲלוֹא נָכְרִיּוֹת נֶחְשַׁבְנוּ לוֹ**... וְעַתָּה כֹּל אֲשֶׁר אָמַר אֱ-לֹהִים אֵלֶיךָ עֲשֵׂה:"

יעקב הודיע למשפחתו על ציווי הקב"ה לחזור לארץ, אך הוא לא השתמש בסמכותו כ"אב" המשפחה, הוא קרא לנשיו והתייעץ עימם ונתן חשיבות לדעתם. אדרבא, יעקב פגע שם בתפקיד ה"אב" ב"משפחת לָבָן"!! יעקב התסיס את רחל ולאה כנגד העוולות של לָבָן, והוא גרם להן - לא להכיר עוד בלָבָן כ"אב" שלהן.

יעקב סיפר אז לנשיו גם חלומות ישנים שהוא חלם בעת שלָבָן היה מרמה אותו, והמלאך היה מתגלה לו בחלום ומראה לו שהוא שומר עליו מפני הרמאויות. יעקב לא שוחח על כך עם נשיו עד אותה העת - כדי שלא לפגוע במעמדו של לָבָן כ"אב" בעיני בנותיו. אולם כעת הוא השתמש בכוח של "המאמנת דבורה" - והוא פגע במעמדו של לָבָן כ"אב". השימוש בכוח הזה הועיל, ורחל ולאה אמרו - "**הֲלוֹא נָכְרִיּוֹת נֶחְשַׁבְנוּ לוֹ**... וְעַתָּה כֹּל אֲשֶׁר אָמַר אֱ-לֹקִים אֵלֶיךָ עֲשֵׂה".

יעקב השתמש בעקרונות של "המאמנת דבורה" גם ביחסיו עם בניו. יעקב ביטל אז את "סמכותו האבהית" והוא החל להתייחס לבניו כמו ל**אחים**; וכן מצאנו אותו אומר במסע הבריחה: "שֹׁים כֹּה נֶגֶד **אַחַי** וְאַחֶיךָ וְיוֹכִיחוּ בֵּין שְׁנֵינוּ"; "וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב **לְאֶחָיו** לִקְטוּ אֲבָנִים". לא היו ליעקב "אחים" - ה"אחים" שיעקב מזכיר בפיו הם "בניו"; אך הוא קורא להם "**אַחַי**" כדי להדגיש את השוויוניות שבינם.

הרגשת "אחווה" מסוגלת להוציא מאנשים כוחות-נפש שלא היו מתגלים אצלם במסגרת של פקודות שמונחתות מ"אב" שפועל כ"מפקד". לָבָן הדגיש את "תורת האחווה" כדי לפגוע בסמכותם של אחרים; וכדי ללכד סביבו אנשים ולהפיק מהם את מירב הכוחות. יעקב השתמש כעת בכוח הזה כדי ללכד סביבו את נשיו ובניו - ולהפיק מהם כוחות נפש להעיז ולברוח מלָבָן.

ההתעלמות של בני יעקב מאביהם בשכם

השימוש בהדרכות החינוכיות של "המאמנת דבורה" הביא ליעקב ברכה בצאתו מחרן; אך הוא גרם לתקלה גדולה בבואו לארץ - במעשה דינה בשכם (בראשית לד):

"וַתֵּצֵא דִינָה **בַּת** לֵאָה... וַיַּרְא אֹתָהּ שְׁכֶם בֶּן חֲמוֹר ... וַיִּשְׁכַּב אֹתָהּ וַיְעַנֶּהָ... וַיַּעֲנוּ בְנֵי יַעֲקֹב אֶת שְׁכֶם וְאֶת חֲמוֹר אָבִיו בְּמִרְמָה... וַיִּקְחוּ שְׁנֵי בְנֵי יַעֲקֹב שִׁמְעוֹן וְלֵוִי **אֲחֵי** דִינָה אִישׁ חַרְבּוֹ וַיָּבֹאוּ עַל הָעִיר בֶּטַח וַיַּהַרְגוּ כָּל זָכָר... **וַיִּקְחוּ אֶת דִּינָה מִבֵּית שְׁכֶם** וַיֵּצֵאוּ: בְּנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ עַל הַחֲלָלִים וַיָּבֹזּוּ הָעִיר אֲשֶׁר טִמְּאוּ **אֲחוֹתָם**... וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל שִׁמְעוֹן וְאֶל לֵוִי עֲכַרְתֶּם אֹתִי לְהַבְאִישֵׁנִי בְּיֹשֵׁב הָאָרֶץ בַּכְּנַעֲנִי וּבַפְּרִזִּי וַאֲנִי מְתֵי מִסְפָּר וְנֶאֶסְפוּ עָלַי וְהִכּוּנִי וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי: וַיֹּאמְרוּ הֲכְזוֹנָה יַעֲשֶׂה אֶת **אֲחוֹתֵנוּ**:"

הפרשיה מדגישה את "האחווה" - כמי שהניעה את המהלכים. שמעון ולוי הרגישו שבתור **אֲחֵי** דינה - הם חייבים להסתכן ולהוציא אותה. שאר האחים הרגישו שמכיוון שפגעו ב**אֲחוֹתָם** - הם חייבים לבזוז את העיר ולקחת את הרכוש כפיצוי. צד "האחווה" היה כל כך חזק עד שבני יעקב ביטלו את סמכותו "האבהית" של יעקב, ואפילו לא התייעצו עמו על המהלכים הללו. כאשר יעקב ניסה להוכיח אותם שהם פעלו בפזיזות, הם ענו לו - "הֲכְזוֹנָה יַעֲשֶׂה אֶת **אֲחוֹתֵנוּ**".

יעקב לא הסכים עם דרכם. ניתן לומר שיעקב פחד ממלחמה, ומחוסר-ברירה הוא הסכים להותיר את בתו חסרת ישע בשבי. אך ניתן לומר שיעקב לא חשש מעימות מלחמתי, אלא שהוא רצה לנסות תחילה פתרון אחר. כאשר יעקב ברח מלָבָן הוא אירגן את ילדיו הקטנים כמו צבא, כדי להילחם במלחמה אפשרית נגד משפחת לָבָן. אך בנוסף לכך הוא הרבה בתפילה שהוא לא יצטרך להגיע לכך; ואכן בסופו של דבר תפילתו עזרה; וכוח רוחני סייע בידו והפחיד את לָבָן (בראשית לא):

"וַיֹּאמֶר לָבָן... יֶשׁ לְאֵל יָדִי לַעֲשׂוֹת עִמָּכֶם רָע וַא-לֹהֵי אֲבִיכֶם אֶמֶשׁ אָמַר אֵלַי לֵאמֹר הִשָּׁמֶר לְךָ..."

הכוח הרוחני הוכיח את יכולתו גם בחילוץ שבויים. שרה אמנו נלקחה לבית פרעה, אך היא הושבה תוך זמן קצר לאברהם יחד עם רכוש רב. יעקב החל לפעיל את כוח תפילתו ואת עמל תורתו - כדי לחלץ את דינה מידי אנשי שכם. אולם בני יעקב ראו שדינה נפגעה באופן חמור יותר מאשר שרה, ושתפילותיו של יעקב טרם חילצו את דינה; ולפיכך, הם הפעילו את הכוח הגשמי והשיבו את דינה יחד עם רכוש רב.

כאשר יעקב הוכיח את בניו, הם לא נכנעו בפניו. לשיטתם, אין עדיפות לכוח הרוחני על פני הכוח הגשמי - אם לא להיפך. בנוסף לכך, יעקב עצמו חינך אותם לפי הדרכות "המאמנת דבורה" וביטל את סמכותו האבהית והתייחס אליהם כמו לאחים; ולפיכך, הם פעלו

לפי ההדרכות האלו - ולא ביטלו את דעתם בפני דעתו. המילה 'אֲחוֹתֵנוּ' שבמשפט "הַכְּזוֹנָה יַעֲשֶׂה אֶת **אֲחוֹתֵנוּ**", מזכירה את המילה 'אֲחוֹתֵנוּ' שבברכה - "**אֲחוֹתֵנוּ** אַתְּ הֱיִי לְאַלְפֵי רְבָבָה וְיִירַשׁ זַרְעֵךְ אֵת שַׁעַר שֹׂנְאָיו". בני יעקב ביצעו את הברכה הזו כפשוטה וירשו את שער שונאיהם!!

מייד לאחר מכן הקב"ה התגלה ליעקב ואמר לו: "... קוּם עֲלֵה בֵית אֵל **וְשֶׁב** שָׁם, וַעֲשֵׂה שָׁם מִזְבֵּחַ...". הרמב"ן כתב שיעקב נדרש לשבת בבית אל - "לפנות מחשבתו לדבקה בא-ל". יעקב נדרש לגלות לבניו את המעלה של מי שעוסק בצד הרוחני - על פני מי שעוסק בצד הגשמי. יעקב נדרש לחזור ולשקם אצל בניו את המעמד הגבוה שמגיע לו בתור "אב".

מיתה וקבורה כפשוטם או במובן סמלי

הכתוב מספר על ביאת יעקב ועל מה שארע שם (בראשית לה):

"וַיָּבֹא יַעֲקֹב לוּזָה... הִוא בֵּית אֵל הוּא וְכָל הָעָם אֲשֶׁר עִמּוֹ: וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ... וַתָּמָת דְּבֹרָה מֵינֶקֶת רִבְקָה וַתִּקָּבֵר מִתַּחַת לְבֵית אֵל תַּחַת הָאַלּוֹן וַיִּקְרָא שְׁמוֹ אַלּוֹן בָּכוּת:"

מפשטות הכתוב עולה ש"המאמנת דבורה" היתה באותה השעה אצל יעקב. כזכור, אם נבין את הכתוב לפי פשטותו, דבורה היתה צריכה להיות זקנה בת למעלה ממאה שלושים וחמש שנים, ואין זה מובן מדוע רבקה שלחה דווקא את הזקנה הזו ליעקב. בנוסף לכך אין זה מובן מדוע הכתוב מאריך בפרטי מיתתה וקבורתה. ניתן להתעלם מהקשיים האלו, או לענות עליהם בהסברים שונים. אך נראה שכמה ממדרשי חז"ל מבינים את הכתוב הזה כחלק משפה מיוחדת של התנ"ך שמשתמשת ב"מיתה" וב"קבורה" בתור סמלים.

בספר במדבר מסופר שאהרון מת ונקבר ב"הֹר הָהָר", ואילו בספר דברים מסופר שאהרון "מת" ו"נקבר" ב"**מוֹסֵרָה**". במאמר "הקבורה המסתורית של אהרון" התבאר שה"מיתה" וה"קבורה" שמתוארים ב"**מוֹסֵרָה**" הם סמליים, והם מתייחסים לתפקיד שאהרון מייצג. במאמרים "האם משה נקבר אצל רשעים", ו"המת בתקופת גוג ועתידו!" התבארה המשמעות הסמלית של ה"מיתה" וה"קבורה" במקומות נוספים בתנ"ך. גם כאן הכתוב מאריך ומתאר, ש"המאמנת דבורה" "מתה" באזור שנקרא "לוז=בית אל", והיא "נקברה" מחוץ לו - "מִתַּחַת לְבֵית אֵל"; ויש לברר מדוע הכתוב מאריך בכך.

המקום "שבתוך בית אל" - והמקום "שמחוץ לבית אל"

מהות השם "בֵּית אֵל" מסמלת "בית" ו"מקום" של "אמונה בא-ל". ממילא, המקום "שמחוץ לבֵית אֵל" מסמל מקום של חבור לגשמיות. הכתוב מרמז שיש גרעין של אמת בחינוך של "המאמנת דבורה". אברהם אבינו החל את דרך האמונה בחרן - כאשר הוא "שבר" את סמכות תרח אביו - ו"שבר" את הפסלים שלו. אולם כאשר הדרך החינוכית הזו "שוברת" את מעמדם של אנשי האמונה האמיתית - זו דרך פסולה. במהלך הישיבה של יעקב ובניו ב"בֵּית אֵל", יעקב נדרש להראות לבניו את היתרון שיש לו עליהם - לא בשל היותו אב ביולוגי או זקן בעל נסיון חיים - אלא בשל היותו איש אמונה. יעקב הפנים בקרבם את ההכרה, שהדרך של "ההכנעה בפני איש האמונה" היא דרך של "חיים", וביחס אליה הדרך של "המאמנת דבורה" היא דרך של "מוות".

יעקב עצמו השתמש בדרך החינוכית של "המאמנת דבורה" כדי להגיע לארץ ישראל; והוא לא שלל אותה לגמרי. מתן "קבורה" מסמל בתנ"ך ובאגדות חז"ל הכרה בדרך מסוימת - כדרך בעבודת ה'. הכתוב - "וַתָּמָת דְּבֹרָה מֵינֶקֶת רִבְקָה **וַתִּקָּבֵר מִתַּחַת** לְבֵית אֵל" - מרמז שיעקב הכיר באופן מסוים בדרך החינוכית של "המאמנת דבורה". אולם הוא נתן לדרך הזו מקום "נחות" - "מחוץ לבית אל".

יעקב הבדיל כאן בין העיר **לוז**=**בֵּית אֵל** לבין מה שמחוץ לה. בעיר **לוז** נמצאת ה"ישיבה" שיעקב הצטווה להקים ("**וְשֶׁב** שָׁם"), ובה לומדים יעקב ובניו "תורת חיים"; ומחוץ לה נמצא המקום של ה"מאמנת דבורה" וזהו מקום של "קבורה" ועצבות ("אַלּוֹן **בָּכוּת**"). ההבדלה הזו משמשת בסיס לכמה אגדות חז"ל. בבראשית רבה (סט, ח) נאמר: "**לוז** - שלא שלט בה מלאך המות מעולם; הזקנים שבה מה עושין להם כיון שהם זקנים הרבה **מוציאין אותם חוץ לחומה והם מתים**". במסכת סוכה (דף נג, א) מסופר שמלאך המות רצה להמית את שני **סופרי** המלך שלמה, וכאשר שלמה שיגר אותם ל"**מחוז**" של העיר **לוז** - הם **מתו**. המשותף לשני הספורים הללו הוא, שבעיר **לוז** עצמה יש "חיים" ויש ל"סופרים" מה לעשות בה; אך מחוץ לעיר הזו ב"מחוז" שלה - אין ל"סופרים" מה לעשות; וממילא יש שם "מוות". הבסיס לספורים הללו הוא הכתוב שלפנינו, שמתאר את יעקב ובניו ש"חיים" בעיר **לוז**; ומאידך "המאמנת דבורה" שמתה וקבורה במקום "הנחות" שמחוץ לעיר - "מִתַּחַת לְבֵית אֵל".

אולם כפי שהתבאר, ה"קבורה" של 'דְּבֹרָה מֵינֶקֶת רִבְקָה' מסמלת - שבעת הצורך - הדרך החינוכית שלה היא דרך לעבודת ה'. מדרשי חז"ל מרמזים ש**דבורה** הנביאה המשיכה באופן מסוים את הדרך הזו; ובעזהשי"ת נאריך בכך במאמר הבא.

---

[1] רש"י (בראשית כח, ט) עורך חישוב, ולפיו יעקב היה בערך בן מאה שנים בשובו לארץ. רש"י (בראשית כה, כ) עורך חישוב נוסף ולפיו רבקה היתה לכל הפחות בגיל עשרים ושלוש כשילדה את יעקב. 'מיניקת רבקה' היתה לכל הפחות מבוגרת בשתים עשרה שנה מרבקה. ומכל החשבונות הללו מתבקש שכאשר יעקב שב לארץ - 'מיניקת רבקה' היתה לכל הפחות בגיל מאה שלושים וחמש. לפי שיטת אבן עזרא (בראשית שיטה אחרת, יא, ו) ביחס לגיל של רבקה, 'דבורה מיניקת רבקה' היתה צריכה להיות בגיל מאה ארבעים וחמש לכל הפחות.

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ג)

בולוניה, איטליה Bologna, Italy

שבט תשנ"ג

תקצוב הקהילה ע"י השלטון המקומי

שאלה

בענין סיבסוד הקהילות שבגולה ע"י כסף הבא מתקציב השלטון המקומי ברשות חוק המדינה, האם יש לחשוש לגזל או לשום איסור אחר?

תשובה

לקהילה יהודית בגולה מותר לקבל תקציבים מן השלטון המקומי[1], ואדרבא, מצוה איכא[2]. היה מקום לפקפק מצד: "ביבש קצירה תשברנה" (ישעיהו כז, יא), שמכאן לומדת הגמרא בבבא בתרא דף י ע"ב, שלא לקבל צדקה משלטון גוי[3], כי זה מרבה זכותם ומאריך הגלות[4]. ואולם יש להתיר בשופי מכמה צדדים, וביניהם:

א. גם ישראל שותפים בהכנסות הממשלה, והם נוטלים אפוא את שלהם[5].

ב. בכל מקום שהנותן נותן משום שיש לו "פנייה", ולא משום "לשמה" ממש - מותר, והרי כל שלטון מהנה את אזרחיו כדי שיהנו אותו[6].

ג. נראה שאין השלטון נותן בתורת "צדקה" אלא בתורת מתנה לקהילה - ומתנה מותר לקבל[7].

---

1 הכסף של השלטון המקומי שייך לו מצד "דינא דמלכותא דינא", ועיין בבא קמא קיג ע"ב ושו"ע חו"מ סי' שסט.

2 להציל מידם, וכעין ע"ז דף יג ע"א, וראה "דעת כהן" סי' קלב, המציין שראוי לערוך את הבקשה באופן שיתן כבוד לישראל, כלומר לדרוש את המגיע להם כחוק, ולא בדרך תחנונים.
ועיין שו"ת "אגרות משה" (חו"מ ח"ב סי' עז) שלא לנקוט בהקשר זה מעשים קיצוניים, כגון פנייה לבתי-משפט כנגד השלטון, כי זה יעורר את איבת הגויים כלפי ישראל.

3 עיין רמב"ם (הל' מתנות עניים פ"ח ה"י), ושו"ע (יו"ד סי' רנד סעיף ב).

4 רש"י שם וט"ז (שו"ע יו"ד סי' רנד ס"ק ב).

5 "דעת כהן" סי' קלב.

6 שו"ת "ציץ אליעזר" (חלק טו סי' לג), על-פי שו"ת "אור שמח" (ח"ב סי' מח).

7 "יד רמ"ה" בבא בתרא דף י ע"ב אות קלב.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

גם אני מאשר:
הרב שאול ישראלי

שו"ת "במראה הבזק", חלקים א'- ו'

תשובות לשאלות מרבני הגולה. השאלות מבטאות את המצב מיוחד של קהילות ישראל בכל קצוות תבל בימינו אנו. התשובות מתמודדות עם המציאות בעולם מודרני מתפתח בדרך של "דרכיה דרכי נעם". הספרים עוסקים בארבעת חלקי ה"שלחן ערוך" תוך ניסיון לקחת בחשבון גם את החלק החמישי ההופך את התורה ל"תורת חיים".

מחיר מבצע לששת הכרכים 300 ₪ במקום 360 ₪ (לחץ לקניה) (טל' 02-5371485)

חדש!!!

שו"ת "במראה הבזק" במהדורה מהודרת! מחיר מבצע לששת הכרכים 360 ₪ במקום 480 ₪

בשיתוף המרכז לשירותים רוחניים לקהילות - ההסתדרות הציונית העולמית

ארץ חמדה
מכון גבוה ללימודי היהדות, ירושלים